

Líban: dones i nació¹

CARMEN BOUSTANI
Universitat Libanesa

M'agradaria partir d'aquesta citació d'Andrée Chedid (1985: 102) amb la que defineix el Líban: «En aquest país hi ha catorze possibilitats distintes d'ésser creient, monoteista i fill d'Abraham! No és això massa complicat? No és admirable i perillosa aquesta xicoteta terra?». Dins de la seua diversitat cultural, ètnica i religiosa, el Líban ha sigut sempre un model de riquesa i no de dispersió. Aquest país porta al seu interior Orient i Occident, la civilització cristiana i la musulmana, la cultura aràbiga i la francesa. Aquesta barreja li ha donat una cultura il·lustrada, fonamentada en la tolerància, pertorbada a causa de l'última guerra que fou provocada per interessos regionals i internacionals.

Malgrat això, la composició del teixit social libanès és la base dels problemes de la dona libanesa, però també de la seua singularitat. El poder religiós que tant s'imposa frena l'evolució de la dona i de la seua afirmació com a ésser completament lliure, que gaudeix de tots els seus drets, a pesar que el Líban siga considerat en Orient Mitjà com a país lliure pensant i terra d'acollida de tots els pensadors i periodistes expulsats dels seus països per règims més rígids. És evident que el territori libanès està sempre sota l'amenaça d'altres als que ofereix un mosaic que agrupa tantes diferències, divisions lingüístiques i comunitàries i on, malgrat això, tot funciona. A propòsit d'això esmente Olivier Poivre d'Arvor qui, en octubre de 2009 en una entrevista per a *Magazine* amb motiu de la Fira del Llibre Francòfon de Beirut, va dir (Poivre d'Arvor, 2009: 50): «Aquest país m'ha impressionat molt. Crec que és un dels més bells i singulars del món. Té una capacitat única per desaparèixer i renàixer, per destruir-se i per construir-se».

Intentarem abordar la problemàtica de la dona i la nació a partir de dos eixos principals: la condició sociopolítica de la dona libanesa des de la guerra de 1975 fins els nostres dies i la seua condició en la seua creació i afirmació.

1. La condició sociopolítica

Aquesta relació entre dona i nació no consisteix a separar la història de les dones de la dels homes, ja que sols una història comparativa permet mostrar tant les seues diferències com els punts en comú. De fet, com podríem ignorar en Orient els homes que posseeixen el control del poder polític, econòmic i cultural?

Sovint, per mitjà de les seues mirades, escrits i actes, podem accedir a la informació sobre les dones. Es tracta d'una relació de dominació que les feministes han denunciat. El sistema d'Estat-nació al Líban funciona sota el monopoli masculí en atribuir als dos sexes els papers específics en l'àmbit públic i privat. L'opinió pública presenta aquestes

¹ Traducció del francès de Nilda Lucrecia Masserani Bourgeois (Universitat Jaume I), dins del Pla estratègic 2010 del Departament de Traducció i Comunicació. Revisió de Joan Verdegall (UJI).

diferenciacions discriminatòries sota la forma d'una complementarietat desitjada per la natura i una garantia per a l'ordre social.

Després de la guerra que va durar des de 1975 a 1990, la desmitificació de les diferències degudes a la natura i no a la cultura per mitjà de la introducció del concepte de *gender* en les institucions i en l'educació dóna certs fruits. Però l'èxit roman moderat perquè és difícil atacar plenament uns prejudicis tan arrelats en aquest país de mestissatge confessional. Durant els anys en guerra, Laure Moughaisel, en qualitat de feminista i jurista, denuncia algunes de les discriminacions existents en el plànol legal entre home i dona. L'atac més important és el de les associacions feministes que han proliferat aquestes darreres dècades i que reclamen l'abolició dels crims d'honor i de la violència conjugal així com el dret de la dona casada a donar la seua nacionalitat als fills. Aquesta darrera qüestió és crucial. És una qüestió polititzada perquè, des de l'acollida dels palestins en 1948, les libaneses no han pogut obtindre aquest dret per la simple raó que, el fet que una dona libanesa casada amb un palestí pugua donar la nacionalitat libanesa als seus fills de pare palestí podria canviar l'equilibri demogràfic del mosaic de confessions al Líban, tenint en compte que la majoria dels palestins són sunnites.

Actualment, hi ha una gran mobilització per part de les dones per empènyer el nou govern a l'acció. La campanya «La meua nacionalitat és un dret per a la meua família i per a mi» s'organitza per obtindre el dret per a la dona libanesa casada amb un estranger de transmetre la seua nacionalitat als fills. Aquesta campanya va començar en 2002 i, malgrat totes les iniciatives, l'estat libanès encara no l'ha tinguda en compte. Les dones libaneses continuen patint aquest tipus d'injustícia en un país que és considerat modern a la regió, però que ignora els drets fonamentals de la dona.

També s'han fet grans esforços per tal de posar fi a la violència masclista contra dones i joves libaneses, cosa que suposa un repte molt difícil en Orient Mitjà, on la violència de gènere es tolera i fins i tot es justifica. En l'actualitat, sota els auspicis del president de la república Michel Souleiman, el Parlament libanès i els ministres de l'Interior i de Justícia, així com les organitzacions no governamentals, treballen coordinats per traure endavant una llei que criminalitze la violència domèstica al Líban.

Però en conjunt, les dones libaneses han millorat la seua situació en la lluita per la igualtat de gènere. Les feministes libaneses s'apliquen en tots els dominis de la vida i suposen una anàlisi atent del dret, de les mentalitats, del funcionament de la vida política i de la creació. S'imposa una certa emancipació respecte a la identitat femenina tradicional; la dona libanesa tendeix a devenir un subjecte. Es converteix en un ésser autònom que s'afirma al sector treballador. La relació de la dona amb la nació és una relació total i trencar-la és un vertader trencaclosques. Això ens porta fins Simone de Beauvoir en *El segon sexe* (1949: 9): «Hui en dia les dones estan destronant el mite de la feminitat; comencen a afirmar concretament la seua independència, però això no significa que visquen íntegrament la seua condició d'ésser humà».

L'entrada en guerra en 1975 va afectar la vida de les dones, però nombrosos canvis estaven en marxa des de meitat de segle i després del protectorat francès: en quant al plànol cultural, la dona accedeix a l'ensenyament superior i ocupa llocs importants en el sector de l'educació, la sanitat i en la societat. (Si es pot parlar de postguerra, ja que el problema libanès va lligat a la política de tota la regió, cosa que causa al país una situació precària). Actualment, però, a través de la premsa, els mitjans de comunicació, la literatura i l'acció

militant, la situació de les dones s'ha convertit en repte per a un gran debat públic. Ens preguntem quin paper ha jugat la guerra en un procés d'emancipació en marxa, però la situació de desigualtat en quant al gènere és profunda i la guerra ha pogut mantenir-la en alguns aspectes i millorar-la en altres.

Així, la política continua essent un domini reservat als homes on la dona no és més que un objecte. Aquesta hi accedeix només en qualitat de substituta, si, per exemple, és filla o dona d'un diputat mort o cessat en les seues funcions. La dificultat per a la dona és la de penetrar en aquest univers que, pareix ser, està reservat per als homes. I és aquesta creença la que condueix les dones, a pesar d'elles, a situar-se dins d'una problemàtica masculina i a conformar-se amb el referent masculí. Voldríem mostrar la dificultat que suposa per a les dones situar-se dins de l'univers polític, sempre presonerades d'un esquema encara masculí en el plànol teòric. La finalitat seria transcendir els gèneres cap a una visió asexual de la política, ja que, com diria Beauvoir «una dona no naix, es fa». El problema que tenen les dones elegides diputades o nomenades ministres és el d'haver d'estar en una situació precària, perquè sovint les eleccions i els gabinets no repeteixen l'experiència, fet que fa que la seua presència siga considerada com a quelcom estrany, el que demostra que poden llevar-te l'entrada en política quasi tan ràpidament com la donen. L'imaginari lingüístic col·lectiu tradueix el rebuig a la dona en un càrrec polític: en àrab, el femení de *na'eb* (ministre) és *na'ebate* (la que porta totes les desgràcies). A més a més, a França, Françoise Barret-Ducrocq i Evelyne Pisier a *Femmes en tête* ("Dones al capdavant") destaquen la diferència de sentit que hi ha entre *gouvernants* (governants) i *gouvernantes* (governantes). Els primers són aquells que dirigeixen l'estat, mentre que les segones són aquelles dones que s'encarreguen de cuidar els xiquets d'altres persones.

L'esfera política és on s'exerceix, per predilecció, el logos a la vegada discurs i paraula raonable reservat als homes que s'engendren ells mateixos com a ciutadans. Això ens pot portar lluny, fins a san Joan Crisòstom, qui, a l'Apocalipsi, es preguntava com poder anar al cel carregat amb la dona i els fills.

Però la dona vol integrar-se plenament dins de la nació. S'oposa a un tipus de fantasma misogin mantingut pel poder religiós: el cristià, el musulmà i el dels drusos compartit en 19 comunitats. Allò essencial entre els homes és resistir-se a la influència creixent de les dones, a la demanda d'igualtat que, una vegada satisfeta, es transformaria en dominació femenina. Estan convençuts que la igualtat de gènere els farà perdre el seu lloc. No obstant, no es tracta de llevar-los aquest lloc, sinó d'ocupar aquells que pertanyen a les dones. Els homes tenen una necessitat vital de dominar per tal d'existir. Madame d'Épinay, de l'època de Diderot, es preguntava «què serà dels homes el dia que les dones no els reconeguen ja per mestres». En l'actualitat vivim la resposta a Madame d'Épinay als països occidentalitzats, amb la mutació del gènere masculí, deseparat davant del poder de les dones que s'afirmen cada vegada més. I, d'altra banda, no és l'ampliació del moviment *gay* una resposta a aquest canvi?

Poques heroïnes de guerra han entrat dins el combat. La divisió sexual dels rols s'ha respectat. Però, malgrat això, la dona ha estat present durant tota la guerra sobretot en la seua lluita per la pau i la llibertat d'expressió. L'hostilitat pel treball de les dones disminueix. La dona és acceptada dins del mercat laboral per mantenir l'home quan la crisi econòmica colpeja l'àmbit familiar. S'ha parlat poc dels patiments de la població i particularment dels de les dones que s'encarregaven de la seua família en la guerra.

L'autocensura és forta a un país petit on tot el món es coneix. La guerra ha transformat la vida de moltes dones marcant així l'heroisme dins del seu patiment. Hem de mencionar l'espera de les mares dels desapareguts en les presons israelianes i sirianes que viuen a l'espera il·limitada d'allò absurd.

La implicació política de les dones no ha sigut mai forta. Només cal examinar el seu lloc reduït dins dels partits, sense descuidar el seu paper en les organitzacions al marge de la vida política institucional: un ampli sector parapolític on se senten més còmodes. Les dones han volgut remeiar la seua quasi exclusió de la política manifestant-se en activitats associatives en tots els camps. Els canvis de lleis cíviques i d'acció social són el fet més significatiu. Aquesta actitud obri un vast camp d'acció que marcarà el canvi dels programes dins dels cicles primaris, complementaris i secundaris on els manuals escolars hi seran concebuts sota una nova mirada que trenca l'estereotip de: «el pare llig el periòdic i la mare cuina». Aquest fet establert insisteix en el paper que les dones haurien de representar en la societat. La via sindicalista permet igualment un compromís que no ha estat mai allunyat dels reptes polítics.

Les dones compromeses amb la política són concebudes comunament com a excepcions, i la notorietat de les dones més visibles no es deu a les organitzacions clàssiques de la vida política, sinó a una situació marginal. Algunes són també amigues o amants influents de polítics importants, cosa que perpetua el mite del poder ocult de la dona. Així, l'hegemonia masculina del poder perdura. Aquesta marginació s'observa a nivell governamental: dos de cada tres gabinets ministerials tenen una, dues o tres dones. Aquestes dones ministres no han deixat moltes petjades en la memòria col·lectiva. La classe política continua essent un domini homosocialitzat on les dones són considerades com a intruses.

S'han pres diverses iniciatives amb l'objectiu d'instaurar quotes de dones a les llistes de candidats a les eleccions municipals o legislatives, però la misogínia dels polítics les ignora. La quasi absència de dones en comparació als homes diputats o ministres continua mostrant una desigualtat intolerable. Per primera vegada, una dona va ser elegida com a primera degana a les eleccions de l'Ordre d'Advocats en novembre de 2009, quan aquest ordre va constituir-se al Líban al 1919. És un esdeveniment històric que trenca, en qualsevol cas, els símbols.

Amb tantes dones graduades i competents ens preguntem per què aquest nombre ínfim de dones ambaixadores, rectores o directores d'administració central. Com més ascendim en la jerarquia de càrrecs al sector públic, més dones es troben amb aqueix misteriós límit que manté la discriminació de gènere. Algunes dones el traspassen, però l'eco que li donen als seus ascensos els mitjans de comunicació prova fins a quin punt aquest èxit és poc habitual. El règim fal·lòcrata recolzat pel confessionalisme regna, malgrat l'ocupació de càrrecs de responsabilitat per part de les dones.

Hem de dir que després de la postguerra, qualificada d'hedonista, la societat, sobretot cristiana, es deixa emportar cap a costums pagans. Deplorem una societat podrida, condemnada al culte als diners. La premsa mostra les múltiples facetes de la corrupció com si fos un espectacle. És una societat desequilibrada, indigna d'aquells que han mort pel Líban. De fet, és a la joventut a qui s'atribueix els canvis culturals tan discutits. Així, la jerarquia de les classes sembla afonar-se i això reflecteix canvis socials reals. Les barreres socials desapareixen sota l'efecte de la recerca del plaer. Aquest fet establert recorda els anys bojos a França.

2. La creació de les dones

Abans de 1975, la creació femenina era tractada com una excepció al Líban, però prendrà rellevància més endavant. Després de la Primera Guerra Mundial, un important corrent literari s'obri al voltant de la *Revue phénicienne* ("La revista fenícia"), fundada per Charles Corm i amb la qual es reclamava la continuïtat entre un Líban modern i un Líban hereu dels fenicis, mentre insisteix en la vocació de vincle entre Orient i Occident. També això fou possible gràcies a Michel Chiha, Elie Tayan i Evelyne Boustros, la primera escriptora francòfona. Aquest corrent serà el punt de partida d'una literatura francòfona libanesa que es troba en auge després de la Segona Guerra Mundial amb Georges Schéhadé (1910-1989), Fouad Gabriel Naffah (1925-1983), Frarjallah Haïk (1912-2004), Nadia Tuéni (1935-1983) i Laurice Schéhadé.

La guerra de 1975 va donar un altre impuls a la literatura francòfona libanesa amb Andrée Chedid, Vénus Khoury-Ghata, Amin Maalouf, Mansour Labaki, Salah Stétié, Alexandre Najjar, Bahjat Rizk, Dominique Eddé i Abla Farhoud.

Els esdeveniments sangonosos de l'última guerra han marcat un canvi en l'evolució de la novel·la en llengua francesa. Els escriptors i les escriptores qüestionen la forma llegada durant els segles de classicisme. Les causes d'aquesta renovació han sigut la ruptura provocada per la guerra de 1975 i els moviments d'alliberament de les dones als anys setanta. Així en resulta una altra aproximació, que la lectura dels textos ens ensenya a reconèixer.

Hem d'assenyalar que la dona entra amb força a l'escena literària. Explota la novel·la compromesa, la qual renova en atorgar importància a la paraula, a la imatge i al gest per traduir el seu patiment front a la destrucció. Denuncia la violència, reclama la fi dels conflictes i del fanatisme. Què sabem d'aquests textos marcats de sang i de mutilació d'aquestes novel·listes consagrades o recentment arribades a l'art de la novel·la?

No es tracta de passar revista a totes les escriptores que, d'una manera o altra, ocupen en l'actualitat un lloc en la literatura francòfona al Líban. Limitem-nos a Andrée Chedid (*L'enfant múltiple*), Vénus Khoury-Ghata (*La maîtresse du notable*, "L'amant del notable"), Abla Farhoud (*Le bonheur a la queue glissante*, "La felicitat té la cua relliscosa") i Claire Gebeyli (*Cantate pour l'oiseau mort*, "Cantata per l'ocell mort"), amb la finalitat de fer entendre aquesta paraula de dona dins del context d'una escriptura femenina actual. La nostra elecció és deliberada; les dues primeres novel·listes viuen a París, la tercera a Montreal i la quarta al Líban. D'aquesta manera es reflecteix la ruptura del país. Els desenllaços d'aquestes obres es distingeixen pel gust amarg que deixen. Mentre que els tres primers es limiten a la descripció de la violència al Líban, l'últim hi amplia el cercle a tota la regió. Als seus textos sobre la guerra del Líban, descriuen els avantatges i desavantatges d'un país on «el sol fa despuntar els pecats més bells, abans de tornar-se un sol negre» (Brincourt, 1997: 105). La dona ix aleshores de l'esfera privada i escriu la Història, ella, que no havia tingut història. Es presenta, en aquestes obres, com la guardiana dels valors i la consciència de la humanitat.

Les novel·les ofereixen una lectura plural. En primer lloc, són relats de la guerra del Líban que obeeixen a la lògica de la realitat. Es tracta de drames viscuts per famílies, i concretament per dones, i del paper que han jugat per calmar la bogeria assassina.

Aquestes dones de lletres s'entenen per un discurs comú que denuncia la mort i que permet l'aproximació a la vida per mediació de l'escriptura. Els homes també van agafar la ploma per mostrar la seua revolta a la guerra. Des d'aquest fons comú als dos sexes, les dones s'han desmarcat en enriquir amb un complement indispensable l'amarga veritat, que han pretès tintar de les seues pròpies experiències per explicar els esdeveniments històrics. En aquestes novel·les femenines no se celebren les morts dels homes assassinats a la guerra. No es tracta en absolut d'heroïcitat, sinó del reflex d'un desig de reconciliació i de pau a través de fragments autobiogràfics.

A principis del segle XXI, nous i noves novel·listes s'uneixen als seus predecessors: Charif Majdalani, Ramy Zein, Yasmina Klat i Hyam Yared entre altres. Les seues novel·les, com les dels seus predecessors, estan sempre marcades per la guerra, utilitzada com a context en la intriga o com a constituent principal. Malgrat que el Líban siga una terra de poesia, i que la majoria dels escriptors francòfons siguen poetes, la tendència s'orienta més cap als textos de ficció. De fet, la novel·la, producte occidental aportat pels missioners, s'ha imposat al paisatge literari, deixant enrere tots els altres gèneres, en particular el conte i la novel·la curta, gèneres orientals per excel·lència que van proliferar amb Iben El-Moukafah i un gran nombre de narradors. Mentre que les dones han renovat l'estructura novel·lesca seguint l'exemple de la novel·la francesa moderna, els homes romanen més lligats a la tradició i intenten crear un gènere híbrid entre novel·la i conte. Amin Maalouf és el més destacat dins del gènere narratiu. Sols cal nomenar *Lleó l'Africà*, *Samarcanda* i *La roca de Tànios* (Premi Goncourt 2003).

El bilingüisme al Líban queda reflectit als escrits d'escriptors i escriptores de totes les generacions. La proximitat de l'àrab i del francès al text denota una fascinació per la llengua francesa per part dels libanesos. Fascinació que emana d'una elecció lliure, lluny de la coacció viscuda per un país colonitzat. La llengua francesa formava part de la cultura d'aquest país en mig del «Mediterrani dels orígens», bressol de les antigues civilitzacions (Mesopotàmia i Egipte). «Un bressol del món» segons va dir Gérard de Nerval, terme amb el qual Fady Stephan (2003) va titular el seu llibre consagrat en la història i en la trajectòria d'aquells que el solquen. Més que un simple mètode d'integració de l'oralitat en l'escrit, es tracta del descobriment d'una altra literatura. Estem davant un nou llenguatge basat en «l'estètica de la diversitat» i el treball «identitari».

Vénus Khoury-Ghata il·lustra el pas d'una llengua a una altra declarant-se «bígama» i admetent que la seua imaginació i els seus records profunditzen en l'Orient que ella va abandonar: «A les meues novel·les, que es desenvolupen sobretot al món àrab, la llengua dels diàlegs és àrab escrit en francès. I durant molt de temps, quinze anys, els meus esborranys estaven escrits en ambdues llengües. Començava a escriure en francès i després el meu bolígraf es quedava en l'aire, així, perquè la paraula en francès no em satisfieia i l'havia d'escriure en àrab. De manera que els meus esborranys estaven en els dos idiomes» (Martin i Devret, 1990: 231). En el plànol psicoanalista, podem pensar en «la singularitat inquietant» de la nostàlgia que es manifesta pel retorn d'allò que és conegut i familiar en la llengua d'acollida.

El mestissatge forma part de l'escriptura dels francòfons libanesos en tots els gèneres literaris que aborden. Aquest mestissatge de la llengua francesa amb la llengua autòctona produeix «irregularitats al llenguatge» respecte al francès de França, irregularitats creatives.

Aquest mestissatge enriqueix la llengua francesa ja que la converteix en una llengua de cohabitació amb les altres societats que han adoptat el francès com a llengua de cultura o com a vehicle de comunicació. La cohabitació de cultures, llengües i religions és constitutiva de la personalitat dels libanesos i de les libaneses, transformats en «transmissors-mediadors». El Líban ha sigut sempre un missatger de la cultura i de la pau, sempre ha servit de mediador entre les dos ribes del Mediterrani. A partir de les seues costes, ha difós l'alfabet al món. El tema de la IX Cimera de la Francofonia que va tenir lloc a Beirut en 2002 fou el diàleg de les cultures. Aquesta cimera va tornar al Líban el lloc internacional que havia perdut durant l'última guerra, una guerra d'altres sobre el seu territori.

En aquest esclafit de creació durant la guerra, la figura de les dones és important. Això em recorda la declaració d'Anatole de Monzie en 1935 on parla de la creació femenina francesa: «Senyors, en el moment en què us parle, el prosista més gran de França és una dona: Colette; el poeta més gran és una dona: Madame de Noailles; i el nostre savi més gran és també una dona: Madame de Curie» (Natter, 1936: 17). En realitat, és impossible reduir les obres de les dones artistes a un gènere o estil. En pintura, hi estan presents en tots els corrents, dels més clàssics als més innovadors. L'abstracció concebuda com a masculina inspira moltes dones pintores. La dansa moderna i clàssica deu també molt a les dones com reflecteix l'escola de ballet de Georgette Gébara. Una de les pistes que cal seguir és la lluita d'aquestes dones per accedir a la condició d'artista. Les dones tempten el sèptim art en posar-se darrere de la càmera, així com a la fotografia: Randa Chahale i Nadine Labaki entre les cineastes. Tenim poques dones fotògrafes retratistes o fotògrafes urbanes; és una disciplina dominada pels homes. Però el camp que ha experimentat una bona entrada de dones creadores és el de l'escriptura: en la poesia, l'assaig i la novel·la.

Principalment, és la novel·la la que atrau les dones libaneses que s'han dedicat a escriure, cosa que pot remuntar-nos al mite de Xahrazad, que mostra la posició de la dona en la cultura àrab des del text de *Les mil i una nits*. La paraula de Xahrazad es desplega damunt d'un fons de drama social on el que està en joc és l'exterminació del gènere femení. Xahrazad crea històries extraordinàries per salvar-se ella i la ciutat. El gust de contar històries s'ha tramés de generació en generació al món tancat i codificat de les dones de diferents països àrabs: Màixriq i Magrib. La majoria d'aquestes dones pertanyen al món àrab-musulmà, però també al món dels cristians d'Orient. Per una banda es protegeixen amb el vel i, ocultes pels mocàrabs, es reuneixen entre elles per contar-se històries. Per altra banda, influenciades per la cultura occidental, contenen històries als seus fills i néts o a elles mateixes en el mirall de tinta. El plaer innat per la narració trobarà la seua expressió final amb l'elecció de la novel·la (producte occidental) com a mitjà d'expressió d'aquestes dones orientals. L'escriptura novel·lesca concorda doncs amb la seua natura de dona desmarcada per la gestació i la procreació. Sols he de preguntar-me: la novel·la és cosa de dones?

És dins d'aquest context on les dones libaneses s'expressen com a «subjecte que parla» i simbolitzen la seua vida, les seues emocions i els seus plaers en una escriptura normalment poètica. Descriuen el seu recorregut singular per tal de cercar la seua pròpia realització. Jo parlaria fins i tot d'una escriptura «contestatària» que transgredeix els codis del llenguatge i de les lleis socials. El gust es forma en la interpretació entre línies, en la degustació de les paraules, i n'extrau «degustacions subtils». *El plaer del text* suposa així una relació íntima entre la corporeïtat i l'erotisme.

L'escriptura de ficció es torna una vertadera aventura que parla del *jo* i revela detalls íntims. Això no seria possible fa algunes dècades, quan els magribins i els egipcis relegaven la dona a l'espai domèstic i als harems per a sotmetre-la sota l'atenta mirada de l'altre. Aquest fet establert crea en els escrits de les dones àrabs dues tendències: la que intenta escandalitzar deixant-se al descobert i aquella que s'escriu sota la dialèctica d'un vel destapat. En aquest gust per ocultar-se, empra un pseudònim per no comprometre la família en l'aventura de l'escriptura. En 1968 Layla Baalbaky (libanesa) escriu *Ana Ahia «Je vis»* (“Ana Ahia «Jo visc»”) en àrab, reflexant el seu desig de viure i que trobem a la mateixa època en Assia Djebar (algeriana) amb el seu llibre *La soif* (“La sed”) en francès. Aquestes dues novel·les obrin pas a una literatura que suscita la problemàtica del cos i de la sexualitat. Aquestes novel·les generen un cert desordre en l'expressió del rebuig en una societat que considera malèfic el desig femení. El *Jo* involucra el cos, que es constitueix en parlant. En *Dones d'Alger en les seves estances* (1980), Assia Djebar allibera la dona de la relació penombrosa que ha mantingut durant segles amb el seu cos. El fet de parlar de *Jo* en l'escriptura i de descobrir-se al carrer no sols és un signe d'emancipació, sinó que fa renàixer aquestes dones dins del seu cos.

Aquestes obres escrites en àrab o en francès descriuen el recorregut del cos en lluita amb els signes, cossos múltiples que es barregen en el plànol de l'expressió verbal i no verbal. El cos augmenta els seus signes en una panòpia il·limitada: l'alliberació del cos front a la submissió d'aquest, el tatuatge del cos en oposició a la seducció del cos, el cos maternal contraposat al cos amant i amat... Aquesta semàntica corporal es viu des del punt de vista d'una figura imaginària femenina que s'exhibeix a les novel·les i als relats curts. Aquestes formes narratives es recolzen en l'escriptura i la vida lluny de codis i teoritzacions. La seua forma no acaba, és indefinida i concorda amb la dona.

El cos es mostra a la vista. Es deixa llegir com si fóra un jeroglífic que hem de desxifrar. Aquesta lectura del cos femení transforma les relacions entre home i dona tot creant una psicologia del cos. L'afirmació del cos es converteix en un dels llocs neuràlgics del text que requereix una lectura de les operacions de simulació, dissimulació i representació.

La forma que Andrée Chedid parla dels «ulls del cos» o de «l'ànima del cos» és una manera de mitificar el cos. A *Les corps et le temps* (“Els cossos i el temps”) de 1979, el cos d'Eva és una posada en escena de la còpia corporal que s'allunya del cos adormit per ésser més lliure en els seus moviments. Es tracta d'una experiència del cos. Eva descendeix al seu i va fins el principi dels temps: «Es va fer cos de totes les dones. Va viatjar a través dels segles i va visitar altres. Es va tornar ensopiment, es va tornar orient, misèria, ignorància i pou» (Chedid, 1979: 27).

El poder misteriós atribuït al cos femení es troba també en la retòrica del cos ferit de Marie en *Le message* (“El missatge”) de Chedid, on fa una interpretació icònica i verbal que desborda el cos i el seu patiment. Chedid descriu una dona a qui dispara un franc tirador quan torna d'un encontre amorós. A través de les queixes del seu cos, Marie expressa tots els seus sentiments, des dels més tendres als més intensos, propis del desig.

A *Splendide solitude* (“Solitud esplèndida”), Abla Farhoud tracta la solitud del cos sota l'efecte del temps. «Al que em referisc amb solitud és a un afebliment dels sentits, un desmembrament del cos, un esclafit del cervell, una desorientació dels òrgans i una pertinença perduda» (Farhoud, 2001: 195). Vénus Khoury-Ghata retrata en *7 pierres pour la femme adultère* (“7 pedres per a la dona adúltera”), de 2007, dones amb un destí tràgic

dividides entre el respecte a les tradicions i l'aspiració a la llibertat. Són dones sotmeses respecte al seu cos i amb el cos acostumat a l'humiliació i a la lapidació.

Aquesta importància que s'atorga al cos prové d'Orient, com una sintaxi comuna de l'ensenyament de l'antic Egipte de la càbala i l'hinduisme.

La novel·la en francès tradueix també una realitat social que aborda la condició de la dona, malgrat que el relat expressa de vegades la relació del cos. Hem de mencionar *Sous la tonnelle* ("Sota la glorieta"), d'Hyam Yared, qui vol alliberar la dona del jou de les tradicions teixint la trama de la intriga en les afliccions de la història. L'autora hi crea un bell retrat de la dona turmentada per les seues obsessions sobre la passió, el desig i la violència. Està influenciada per l'egípcia Paula Jacques, qui en la seua obra de 1997 *Les femmes avec leur amour* ("Les dones amb el seu amor") deixa veure el tedi que pateixen les dones causat per la tradició malgrat que formen amb la seua parella una relació a la manera occidental. També en *Zeida de nulle part* ("Zeida de ninguna part") de Leila Houari, escrit en 1985, l'heroïna Zeida es rebel·la contra els costums de la seua cultura magribina que atorga un lloc d'honor a la virginitat. Zeida comprén la diferència establerta entre ella i sa mare en quant a la concepció que tenen de l'amor.

Aquestes joves viuen l'ordre amorós dins del desordre de les tensions de les tradicions. Desitgen amar per poder realitzar-se. En aquestes cultures on l'amor és un tabú, les dones joves reaccionen per mitjà de la transgressió en l'escriptura. Tracten l'amor no com una aventura sinó com una autorealització per a l'apropiació dels seus cossos i de les seues paraules. La mirada es torna ineficaç en l'amor o simplement rebutjada. Es donarà importància al tacte, al cos.

Dominique Eddé, testimoni de la tragèdia quotidiana de les libaneses, s'encarrega d'escriure la història del seu poble i el paper que les dones han representat. Es manifesta contra una doble opressió: la del seu poble i la de la seua condició de dona amb *Le Cerf-volant* ("El catxerulo"), de 2003, que parla de la mort de Beirut amb la guerra en un Orient Mitjà mort des de fa molt de temps. En aquest Orient Mitjà ferit per les guerres, les dones que escriuen fan escoltar la seua veu per tal de reclamar la pau i la fi dels combats. Els exemples abunden en Vénus Khoury Ghata, Abla Frahoud, Andrée Chedid, Dominique Eddé (Líban), Sahar Khalifa i Liana Badr (Palestina).

L'escriptura pren un protagonisme total en el cas de les dones que escriuen i ajuden a construir la seua nació. «Escriure és viure doblement», expressa Assia Djebar. Aquestes dones són conscients que escriure en francès fa possible l'expressió d'una matèria lingüística. Escriure per fer parlar el cos que és reprimat pels costums i les normes. Escriure per reaccionar contra una vida traçada, un ordre establert. Escriure la condició de la dona i el seu alliberament. Escriure contra la violència i les guerres. L'escriptura s'imposa com una urgència i una necessitat existencial. Aquesta és, per a la dona àrab, una manera de trencar el silenci i d'afirmar-se en l'esfera pública.

Aquestes dones estan orgulloses d'escriure en francès, llengua que es va convertir en un símbol identificatiu per a les escriptores libaneses cristianes després de la pèrdua del siríac, per a les siro-libaneses d'Egipte «dues vegades exiliades» i que s'identifiquen també amb la llengua francesa, cosa que tradueix l'afecció visceral a la llengua francesa i el seu plaer per pertànyer a Occident. Aquesta oposició entre un mateix i l'altre crea la relació amb França com a lloc de referència, produint un discurs integrador i intercultural.

En conjunt, les dones del Màixriq senten fascinació per la llengua francesa, mentre que en les dones del Magrib el fet de recórrer a la llengua colonitzadora és, paradoxalment, concebut com un espai de llibertat: «el meu cos es va trobar en moviment quan va practicar l'escriptura estrangera» (Djebar, 1995: 204). Hi existeix un tipus de fascinació cap al francès que les dones adopten lluny de les tradicions de la seua cultura. Les dones del Magrib també recorren a aquesta llengua. El francès s'ha tornat més fort al Màixriq (Líban). Malgrat que ha perdut terreny a Egipte, continua el seu camí amb les dones emigrades a Europa o Quebec i suscita l'interés dels araboparlants que intenten ésser traduïts en francès.

El desplaçament de les dones libaneses cap a la llengua prestigiosa facilita el seu accés a la paraula. L'escriptura es converteix en un espai privilegiat on la vida, la història, el *gender* i el gènere convergeixen. Les dones escriuen, lliguen i s'inventen. «En *Les voleuses de langues* (“Lladres de llengües”), fan un treball sobre el llenguatge, sobre les característiques recurrents de l'oralitat i sobre metàfores específiques. La paraula sorgeix fluida i indecisa amb una “essència de la veu” que representa el sentit i la persona» (Boustani, 2003: 7), fet que els dona un paper dins de la nació.

De fet, moure's en diversos espais lingüístics pot augmentar la riquesa, la plasticitat i el desenvolupament general de la xarxa simbòlica. A més, no podem desatendre el treball interior que els escriptors i les escriptores han hagut d'acomplir, quan l'emigració o una educació multicultural ha jugat un paper determinant en la seua creació. Amin Maalouf conta com la seua educació multilingüística ha contribuït a la seua riquesa interior i a la seua identitat cosmopolita.

Per sortir de la confrontació cultural, per fugir de les apories de la universalització, necessitem un nou relat: el de la literatura de la fraternitat i de l'acceptació de l'altre. Busquem en l'actualitat una reconciliació entre dues civilitzacions que, a primera vista, semblen irreconciliables; la latinitat i l'islam mediterrani. En aquesta cultura de pau les libaneses tindran un paper molt més gran que representar, no solament en la seua nació, sinó en les dues ribes del Mediterrani, ja que el Líban es troba en les fronteres nord/sud. A propòsit d'aquest apropament entre contraris, citem Jacques Berque: «Hem de forjar una síntesi, és això una utopia irresistible? Pot ésser una utopia, però no irresistible! El que des de fa un segle creix al voltant de la mar comuna, s'expressa, es pega i es cerca en l'altre, ens pot dirigir si ens apliquem a noves Andalusies» (Berque, 1908: 308).

BIBLIOGRAFIA

- BERQUE, J. (1980): *Arabies*, París, Stock Plus, 308.
- BOUSTANI, C. (2003): *Effets du féminin: variations narratives francophones*, París, Karthala, 7.
- BRINCOURT, A. (1997): *Langue française, terre d'accueil*, París, Rocher, 105.
- CHEIDID, A. (1979): *Les corps et le temps*, París, Flammarion, 27.
- (1985): *La maison sans racines*, París, Flammarion, 102.
- DE BEAUVOIR, S. (1949): *Le deuxième sexe* (v. 2), París, Gallimard, 9.
- DJEBAR, A. (1995): *L'amour la fantasia*, París, Albin Michel, 204.
- FARHOUD, A. (2001): *Splendide solitude*, Mont-real, L'Hexagone, 195.
- MARTIN, P. i C. DREVET (1990): *La langue française vue d'ailleurs*, París, Emina Soleil/Tarik, 231.
- NATTER, Y. (1936): *Plaidoyer pour la femme française*, París, NRF, Gallimard, 17.
- POIVRE D'ARVOS, O. (oct 2009): *Magazine*, 50.
- STEPHAN, F. (2003): *Le berceau du monde*, París, Verticales.